TÜRKÇEDEKİ TARİHİ KAYNAKLARDA SÖZ VARLIĞI ÜZERİNDEN KÜLTÜREL BAĞLAMDA KADININ YERİ

Asuman AKAY AHMED

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

GİRİŞ

Türkçenin söz varlığı içinde kadın ve erkek cinsiyetinin kültürel kodlar üzerinden değerlendirilmesinde cinsiyetlerle ilgili kelimelerin sayısal oranları temsil edilen cinsin toplum içerisindeki yerini, değerini göstermesi açısından dikkate değer sonuçlar ortaya koyabilir.

Türk kültürü içerisinde tarih boyunca kadının, her zaman erkekle yan yana olduğu ve onun toplumdaki yerini koruyarak, sosyal hayatın içerisinde birey olarak varlığını sürdürdüğü, eş, anne veya evlat olarak saygı ile karşılandığı «Türk Kültüründe Kadın» isimli çalışmasında Yılmaz (2004: 111) da aynı sonucu vurgulamıştır.

Türkler tarihi süreç içinde, toplumun sağlığı, düzeni ve devamı için önemli işleve sahip olan aile kurumuna önem vermiş ve bu kurumun ayakta kalması için kadın ve erkeğin büyük sorumlulukları olduğu atasözü ve deyimlerimizde her zaman vurgulanmıştır. Sonuç olarak, kız çocuğunun yetiştirilmesiyle alakalı atasözlerinin sayıca

fazlalığı dikkat çekicidir, atasözlerinde önemli oranda anne ve evli kadın vurgusunun yapıldığı da göze çarpmaktadır.

Şahin (2006: 164), «Türk Atasözlerinde Kadın» isimli araştırmasında ise kadına düşen görevlerin daha fazla olduğu, atasözlerinde de doğuran, büyüten, besleyen ve eğiten kişinin kadın olarak öne çıkarıldığı; bu nedenle de aile kurulurken seçilecek kadının söz konusu görevleri yerine getirebilecek niteliklere sahip olması gerektiği düşüncesinin bu atasözlerinde sıklıkla belirtildiği ortaya konulmuştur.

Batur (2011: 577), «Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri» isimli çalışmasında kadın kavramıyla ilgili olarak, 'kadının olumsuz yönlerinin olduğunu belirten sözler, kadının anne kimliğinin kişilik üzerine etkileri, kadının genel özelliklerini betimleyen sözler, kadının eş olarak erkeğe olan bağımlılığını betimleyen sözler, kadın olmanın bazı durumlarda avantaj sağladığını belirten sözler, kadının anne olarak çocukları tarafından beğenilmemesini betimleyen sözler, kadın kavramının çeşitli anlamlarda kullanıldığı atasözleriyle ilgili bir sınıflama yapmıştır.

Birçok dilde aile kelimesi dişil olarak tanımlanmıştır. Türkçede de atasözleri ve deyimlerde; aileye dişil bir rol atfedildiği ve kadının hareket sahasının aile ile sınırlandırıldığı görülmektedir «Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler» konulu çalışmalarda, Türk kültüründe kadın ve erkeğin rolleri ve toplumun söz konusu rollerden beklentilerinin neler olduğu incelenmiş, toplumsal rollerin cinsiyete yönelik dağılımlarını ortaya çıkararak eril cinsiyetin ev dışı yaşam, dişil cinsiyetin ise ikinci planda ev içi yaşamda daha fazla yerini aldığı tespit edilmiştir.

Günindi-Ersöz (2010: 167) «Türk Atasözleri ve Deyimlerinde, Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rolleri» isimli araştırmasında, kadının eş ve annelik rollerinin öne çıkarıldığı, kadının erkeğin otoritesi altında bulunduğu, kadının hamarat ve fedakâr olması gerektiği, gelin adayının soylu olması ve kadının erkeğin sözünü dinlemekle yükümlü olduğunu ifade eden düşünceler vurgulanmıştır.

Kadın ve erkek kimliklerinin şekillenmesi toplumdan topluma, farklı dönemlere ve farklı kültürlere göre çeşitli ifadelerle

anlatılmaktadır ve bunun en iyi anlatımı da edebî eserler ve halk edebiyatında, milli söz varlığında görülebilmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, bir toplumun genel anlamda kadına ve kadına ait betimlemelere ilişkin bakış açısını yansıtan sembollerin yer aldığı atasözleri ve deyimlerin kadın, kadınlığa atfedilen roller konusunda, atasözlerinin kadınlar için neler söylediği ve bunların kadın cinsiyetine yönelik bakış açısı değerlendirilmiştir.

Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan *Orhun Yazıtları* da Türkçenin yazılı olarak takip edebildiğimiz dönemi içinde "kadın" kavramı ile ilgili söz varlığını görebilmemiz, kadının sosyal statüsünü ve yaşantısının izlerini bulabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

Eski Türklerde "analık" ve "kahramanlık" nitelikleri ile ön plana çıkan kadın; toplumdan soyutlanmamış, güçlü, nitelikli ve doğurganlık özelliği ile de kutsal bir varlık olarak değerlendirilmekte ve bu nitelikleri ile toplum içerisinde yerini almaktadır. Kadının günlük yaşamında kazandığı fiziksel (ata binme, kılıç kullanma, savaşabilme vs.) özelliklerinin yanı sıra devlet yönetiminde de yer alması, zamanı geldiğinde Kağan'ın yerine devleti yönetmesi, şölenlerde, törenlerde hatta savaş toplantılarında bile kağanın yanında yer alabilmesinin bunun ispatı olduğu Savcı ve Gömeç tarafından ifade edilmiştir (Savcı 1993: 107; Gömeç 1999: 102). Güçlü bir devlet için çocukları yetiştirmekle mükellef olan kadın, ailede de önemli rol oynamaktadır. Sevinç'in ifadesine göre, ailede tümüyle ortak, çocuklar üzerinde veraset hakkı da eşittir. Türk töresi kadınına, çocuklarının istikbali hakkında kocası kadar hak ve yetki veriyordu (1987: 51-53).

1. TARİHİ KAYNAKLARDA KADINLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

1.1. "KADIN" KAVRAMINI KARŞILAYAN SÖZCÜKLER

Qatun: "katun, kağan eşi"

Orhun Yazıtları'nda "kadın"la ilgili tespit edilen söz varlığı, tarihî süreç içerisinde kazandıkları anlamlarına göre; aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

Qatun sözcüğü *Orhun Yazıtları*'nda ise "hatun, hakanın eşi" anlamında kullanılmıştır. (KT: D25)

Bu sözcük, Uygur Türkçesinde *qatun*, *xatun* "hatun, kraliçe" biçimlerinde tespit edilmiştir (EUTS: 52).

Qatun sözcüğü, *Divanu Lugati't-Türk*'te "kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı" (DLT: 138, 376, 410), "(soylu) kadın; karı; ev hanımı" anlamında; *Nehcü'l-Ferâdis*'te *xatun* "kadın; hanım; (yasal) karı" (NF: 9, 10), *Tarama Sözlüğü*'nde *qatın* "kadın; hanım" (TS IV: 2355) anlamında kullanılmıştır.

Qatun sözcüğü, günümüz Türk dillerinin çoğunda «kadın, eş» anlamında kullanılmaktadır.

Qıız: "kız"

Asıl biçimi *qiiz* olan bu sözcük, temel olarak "kız, evlenmemiş kadın" anlamına gelip sık sık "kız evlat, cariye" gibi daha dar anlamda kullanılmıştır (EDPT: 679).

Bu sözcüğün Orhun Yazıtları'nda "kız (evlat)" anlamında kullandığı görülmektedir. (KT: D24).

Qız sözcüğü, *Orhun Yazıtları*'nda olduğu gibi Eski Uygur Türkçesinde de "kız (evlat)" anlamındadır (EUTS: 118).

Divanu Lugati't Türk'te *qız* "kız evlat; küçük kız; cariye" anlamında ve *xız* "kız evlat; küçük kız" (DLT III: 218) biçimiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig'de ise *qız* "kız, kız çocuk" anlamında kullanılmaktadır (KB: 1226).

1.2. "KADIN"IN SOSYAL STATÜSÜNÜ İFADE EDEN SÖZCÜKLER

Eşilik: "hanım olacak, hanım olmaya lâyık"

eşilik sözcüğü günümüz Türk dillerinden Özbek Türkçesinde «eşe özgü haller; eşlere özel muamele; dostluk" (ÖTİL V: 65) anlamında kullanılmaktadır.

Qatun: "katun, kağan eşi"

> *Orhun Yazıtları*'nda *qatun* sözcüğü kağanın eşi anlamında da kullanılmaktadır.
>
> Eski Türk toplumunda katunlar, savaşlarda kağanların yanında yer almaktadır. Gömeç'in de belirttiği üzere katunlar, devlet meclislerine katılabildikleri gibi ayrıca oy sahibidirler. Yabancı devletlerden gelen elçiyi karşılayan heyet arasında katunun da yer aldığı vesikalarda yer almaktadır (1999: 102).

Qoduz: "kadın; dul; kocasız kadın"

> *Qod-* "bırakmak" fiil kökünden türeyen *qoduz* sözcüğü, "dul sözcüğünden daha dar anlamda kocası ölmüş ya da boşanmış, kocası olmayan kadın; yalnız kadın" anlamında kullanılır (EDPT: 608).
>
> Eski Uygur Türkçesinde *qoduz* sözcüğü"dul kadın" anlamında kullanılmıştır.
>
> *Divanu Lugati't-Türk*'te ise *qudhuz "dul kadın" (DLT I: 365)*

Qunçuy: "prenses < Çin. kung çu"

Orhun Yazıtları'nda *qunçuy* "prenses" anlamında geçmektedir (KT: K9).

1.3. "KADIN"LA İLGİLİ AKRABALIK İFADE EDEN TERİMLER

1.3.1 KAN YOLUYLA AKRABALIK BİLDİREN TERİMLER

Ög: "anne, üvey anne"

"Anne" anlamına gelen ve en eski Türkçe olan *ög* sözcüğü (EDPT: 99) *Orhun Yazıtları*'nda *ög* "anne; üvey ana" biçiminde geçmektedir. (KT: K9).

Bu sözcük Uygur Türkçesinde *ög* "anne" anlamında geçmektedir (EUTS: 98); bu dönemden sonra yerini ana sözcüğüne bırakmıştır (EDPT: 99).

Ög sözcüğü Çağdaş Türk dillerinde kökeni *ög* olan öksüz sözcüğünde yaşamaktadır.

Ögsüz "öksüz, anasız" (KT: K9).

> Bu sözcük, Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde *öksüz* "annesini veya babasını kaybetmiş çocuk, yetim; bedbaht.
>
> Siŋil: "küçük kız kardeş"
>
> *Orhun Yazıtları*'nda "küçük kız kardeş" anlamı karşılayan bu sözcük, *siŋil* şeklinde tespit edilmiştir. (KT: D20).
>
> Uygur Türkçesinde *siŋil* sözcüğü «küçük kız kardeş» (EUTS: 206) anlamında yer almaktadır.
>
> *Divanu Lugati't-Türk*'te de *siŋil* "kocanın kendinden küçük kız kardeşi" şeklinde geçmektedir (DLT-I: 457).

1.3.2 EVLİLİK YOLUYLA AKRABALIK BİLDİREN TERİMLER

Keliŋ: "gelin"

Kel- "gelmek" fiilinde "(aileye) gelen kişi" anlamında türemiş bir akrabalık terimi olan bu sözcük, "birinin küçük erkek kardeşinin veya oğlunun karısı" anlamında kocanın ağabeyi veya babası tarafından kullanılır. Fakat bu sözcük, daha genel olarak "gelin (düğündeki)" anlamında kullanılır (EDPT: 719).

Bu sözcük, Orhun Türkçesinde […] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliŋünüm quunçuylarım bunça yeme tirigi küŋ boltaçı erti.* "[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacak idi." (KT: K9).

> Bu sözcük, Uygur Türkçesinde *kälin* "gelin" (EUTS: 70)
>
> *Divanu Lugati't-Türk*'te ise *kelin* "gelin" (DLT I: 404; III 12, 242) şeklinde tespit edilmiştir.

Yutuz: "eş, zevce, harem"

Orhun Yazıtları'nda bu sözcük "eş, zevce, harem" anlamında kullanılmıştır. [...] *oġılin yutuzin anta altım* (BK: D38) [...] çocuklarını (ve) kadınlarını orada gasp ettim.

Eski Uygur Türkçesinde ise *yutuz* "zevce, eş" (EUTS: 199) anlamında geçmektedir.

1.3.3 "KADIN" KAVRAMI İLE İLGİLİ MİTOLOJİK ÖĞELER

Umay: "tanrıça adı; Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli tanrıça"

Umay sözcüğü *Orhun Yazıtları*'nda "tanrıça adı" anlamında kullanılmıştır. (KT: D31).

Çağdaş Türk dillerinden Kırgız Türkçesinde *umay* "efsanevî bir kuştur ki yuvasını havada yapar, hümâ; çocuklar hâmisi olan efsanevî bir kadın" (KS: 783).

2. *DİVANU LUGATİ'T-TÜRK*'TEKİ KADINA İLİŞKİN SÖZ VARLIĞI VE ATASÖZLERİ

Kâşgarlı Mahmud *Divanu Lugati't-Türk*'ü (1072-1074) adlı eserinde Türk yazı dillerinin, lehçelerinin ve ağızlarının dil özelliklerini belirleyen, zengin söz varlığını derleyip bir araya getirmiştir ve döneminin yazı dilinin dil bilgisi kurallarını ve söz varlığını eserinde toplayan Kâşgarlı Mahmud, bu ölçünlü dil çerçevesinde diğer Türk topluluklarının ağız özelliklerini hem ses hem de söz varlığı bakımından ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Eski Türk toplumunda, kadının etkin bir konumu vardır. Çünkü dil, cinslerin özelliklerini karşılarken, kelime sayısının azlığı ya da çokluğu, temsil edilen cinsin toplumsal gücünü, statüsünü, konumunu ifade eder. Buna göre sözlükte kadının konumuna ilişkin kelimelerin özellikle sıradan ve asil kadınlar için olanlarının çokluğu, kadının toplumdaki konumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Çünkü görülen tablo kadının içinde yaşadığı toplumdaki konumu hakkında fikir vermektedir. Bu da eski Türklerde kadın yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki alanda da yer almaktadır. Yine akrabalık ilişkileri içerisinde de kadının içinde bulunduğu konumuna göre farklı tanımlarla anılışı görülmektedir.

Sosyal hayat içerisinde farklı ve çeşitli roller üstlenen kadın bazen halk tabakasından bir kadın olarak şu şekilde adlandırılır; (uragut/urağut, kis, ewlük, ışlar, işiler, işler, karış, kişi, özük, tışı, tişi). Bazen de bunun tam zıt konumunda yer alan asil bir kadın olarak şu adlarla tanımlanır; (altun tarım, oglagu katun, katun, tarım), prenses (kunçuy), cariye (as, kaçaç, karabaş, kırkın, kız-, kırnak, kapaklığ kırkın, küng, tal bodh-luğ, yalnğuk, yinçge kız, yinçke kapaklığ), ev kızı (ev kızı, ev kapaklığı), hizmetçi (eget, egetlik karabaş, karabaş, mamu), sevgili (tuz kıya, tuzak, tuzakı), gelin (kelin). Bazen anne (aba, ana, apa, hana, uma), emzikli kadın (beşikliğ uragut), süt nine (awurta), dokumacı kadın (küzük), dul kadın (kudhuz, tul tugsak, tul), kuma (küni), yaşlı kadın (açı, eçi) gibi roller üstlenen kadın bazen de toplumsal hayat içerisinde "düşmüş kadın" olarak adlandırılmıştır. Kadının bu türden özelliği "ortaya düşmüş" (ekek işler, ersek), "oynak" (kiçin-, oxşagu, oynak işler, oynaş), "arsız ve yüzsüz" (ekeklik) gibi sıfatlarla nitelenir ve söz konusu özelliğine vurgu yapılır. Kadının toplum içinde "düşmüş" olması günümüzde olduğu kadar o dönemde de var olan durumlardan biridir. Sözlükte geçen kelimelerin işaret ettiği anlam dünyasından hareketle o dönemin toplum yapısına eğildiğimizde her dönemde olduğu gibi "düşmüş kadın"ların varlığına işaret edildiği görülür. Ahlâkî açıdan bakıldığında aynı toplumda bu durumun aksi özellikte olan kadınların ise bedenlerinin ve ruhlarının temizliği altın ve inci gibi değerli mücevherlere yapılan vurgularla kadınları üst derecede nitelemede sıfatlar kullanılır ve kadınların bu olumlu yönlerine dikkat çekilir (erttini özük/özük ertini, kümüş, altun özük).

Kadının akrabalık ilişkileri içerisinde; hala (kükü, küküy), küçükken büyük bir anlayış gösteren kız (anaç, ekeç), bakire kızlar için (xız, kız, kapaklığ kız, kapaklığ (kapıglığ), (yinçge kız)büyük kız kardeş (eçe, eke), yenge (yenğge), teyze (eze), üvey kız (baldır kız), kadının kendinden küçük kız kardeşi (baldız), dünür (tünğür), vs. gibi nitelemelerle de adlandırıldığı görülür. Akrabalık ilişkilerinde bu türden bir detaylı tanımlama; 11. yüzyılda gelişmiş bir dilin kullanıldığını göstermesi açısından dikkate çekicidir. "Kız" kelimesine yüklenen anlamların zenginliğinin göstergesi olarak "kız" ı tanımlamak

için bir kelime ile yetinilmemiş, "kız" kelimesinin içinde bulunduğu durumlara göre kullanıldığı çeşitli varyantları görülmektedir.

Divanu Lugati't-Türk'te kadınla ilgili atasözleri

Gündelik hayatın ve insanlığın damıtılmış tecrübesinin birer ürünü olan atasözleri, *Divanu Lugati't-Türk*'te de kadınla ilgili olarak zengin bir çeşitlilikte anlatım içermektedir.

Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma.

Kızla güreşe tutuşma çünkü kızlar kuvvetli olup seni yenebilir, kısrakla yarışma, kısrak attan daha çeviktir. DLT I, 475-4.

Gizli şey gelinde bulunur. DLT III, 242-20.

Yavlak tillig beğden kerü, yalngus tul yeğ:

Kendisine hakaret eden bir koca olmaktansa, yalnız bir dul olmak daha iyidir. DLT III, 133-13.

Kılnu bilse kızıl kedher, yaranı bilse yaşıl kedher:

Kendini sevdirmek isteyen kadın kırmızı, nazlanmak isteyen kadın yeşil giyer. DLT I, 394-18.

Nece munduz erse eş eygü, nece eğri erse yol eygü:

> Ne kadar aptal olsa da eş iyidir, ne kadar eğri olsa da yol iyidir. DLT I, 458-13.
>
> Kaan ışı bolsa, katun ışı kalır: Kağanın işi (emri) olursa hatunun işi kalır. DLT I, 410-6.

Umayga tapınsa oğul bolur:

Birisi buna hizmet ederse çocuk olur, uğurlu sayılır. DLT I, 123-13.

Emiğliğ uragut kösekçi bolur:

Emzikli kadın iştahlı olur. DLT I, 153-12.

Kizlençü kelinde:

Gizli şey gelinde bulunur.

Atası anası açığ alımla yese, oğlı, kızı tışı kamar: Babası anası ekşi elma yese, oğlunun kızının dişi kamaşır. DLT III, 272-23.

Anası tewlük yuvka yapar, oğlı tetik koşa kapar: Annesi kurnaz, yufkayı ince yapar, oğlu tetik koşup ikişer ikişer kapar. DLT III, 37-7.

Yitükliğ anası koyun açar: Bir şeyi kaybeden kimsenin onu her yerde aramaya hakkı vardır. DLT III, 18-1.

Kurtga büghik bilmes, yerim dar der:

Kocakarı oyun bilmez yerim dar der. DLT III, 259-18.

Kangdaş kuma ürür, ikdiş örü tartar:

Baba bir kardeşler dövüşürler, ana bir kardeşler yardımlaşırlar. DLT III, 382-12.

Yüfüşlüğ kelin, küdheğü yafaş bolur: Armağanı çok olan gelin damadı yumuşak huylu bulur. Çünkü çeyizi çok olduğundan damat ona saygı gösterir. DLT III, 11-15

Kalınğ berse kız alır, kerek bolsa kız alır:

Çeyiz veren kız alır, gerekli olan pahalı alır. DLT III, 371-18.

Anası tewlük yuvka yapar, oğlı tetik koşa kapar:

Annesi kurnaz, yufkayı inceyapar, oğlu tetik koşup ikişer ikişer kapar. DLT III, 37-7.

Atası anası açığ alımla yese, oğlı, kızı tışı kamar:

Babası anası ekşi elma yese, oğlunun kızının dişi kamaşır. DLT III, 272-23.

Divanu Lugati't-Türk'te bulunan atasözlerinde; gündelik hayat içerisinde de kadın, Türk geleneğinin bir devamı olarak aile içinde saygın, eşine ve çocuklarına karşı özverili aynı zamanda aktif bir rol

üstlendiği görülmektedir. O dönemde kadının toplumdaki yeri, değeri konusunda *Divanu Lugati't-Türk*'te özlü sözler olarak tanımladığımız atasözleri, önemli bir kaynak olarak incelenmeye değerdir.

3. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN

Sözlü geleneğin önemli ürünlerinden olan 15. yüzyılda yazıya geçirilen "*Kitab-ı Dedem Korkut Alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan*", Oğuz Türklerinin geleneksel yaşam tarzını, aile yapısını ve mücadelelerini anlatan bir eserdir.

Dede Korkut Kitabı, destansı Oğuz hikâyelerinin mecmuası olarak içerdiği on iki hikâyede, sosyal hayatta, en büyük beşerî değer; *yiğitlik olarak* tecelli etmiştir. Toplumda en büyük değer *kahramanlık*'tır ve kahramanlık, mücadele ve vücut kuvvetini göstermek şeklinde ortaya konmuştur. Bunun neticesi olarak erkek, kendisi için en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar.

> Türk aile yapısını yansıtan Dede Korkut boylarının oluşum zamanı göz önüne alındığında kadına verilen değer yukarda ifade edilen kahraman tipine denk düşmektedir. Böylelikle sosyal hayat içerisinde kadınlara verilen önemin o toplumun aileye, kadına, hayata bakış açısını; geleneklerini ve inançlarını ortaya koyacağı sonucuna varılır.

Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve düşmanla karşı karşıya geldiğinde kahramanca mücadele etmek kendisi için bir görev olduğunu bilir.

Dede Korkut boylarında iki kadın tipi övülüp tercih edilmektedir: Alp tipi kadın ile ideal eş ve anne olan kadın. Dede Korkut'ta ayrıca başka güzel meziyetler taşımasına örnek olarak Dirse Han'ın karısı hem alp tipi bir kadındır, hem annedir, hem evinin hanımıdır, hem bilgedir, hem de sanatçı/ozan kadın tipidir. Dede Korkut boylarında kadınların statüleri toplumda onlara birtakım görevler yükler. Hayatın her alanında söz hakkı olan kadın, yaşadığı toplumun gereklerini yerine getirirken kadın olarak da anne olarak da en

iyi şekilde birçok meziyeti taşıması da beklenir. Dede Korkut boylarında yaşayan kadınlar "alp tipi" kadın özelliği taşırken ayrıca iffetli olma konusunda da örnek olması beklenir.

"*Dede Korkut Destanlarındaki* kadın; hatun, kız, gelin, ana, kız kardeş, görklü, yad kızı, helâl, yenge, daya, avrat, karıcuk, nişanlı kız, ağ pürçekli karı gibi kelimelerle tasvir edilmektedir" (Ergin, 2009).

Dede Korkut Destanlarındaki kadın kahramanların özellikleri şu ana başlık altında tanımlanmıştır:

İdeal Sevgili, İdeal Eş ve Anne Tipi:

Banı Çiçek, Selcen Hatun, Bayburt Tekfuru'nun kızı, Segrek'in evlendiği kız.

Dirse Han'ın Hanımı, Boğaç Han'ın Annesi, Burla Hatun, Deli Dumrul'un Eşi, Bay Böri'nin Eşi, Bamsı Beyrek'in Annesi, Deli Dumrul'un Annesi, Kan Turalı'nın Annesi, Tepegöz'ün annesi olan Peri Kız, Begil'in esi, Segrek'in annesi kadın kahramanlardandır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Oğuz toplumunun çocuğa, dolayısıyla aile bütünlüğüne verdiği değeri yansıtması açısından önemlidir.

> *"ulu toy eyle, hacet dile, ola kim bir agzı du'alınun alkışı-y-ile Tanrı bize bir batman ayal vire didi"* (Ergin 2009: 80).

Eşinin bu sözlerine hak verip toy düzenleyen Dirse Han bir ağzı dualının duasıyla çocuk sahibi olur. Burada Dirse Han'ın karısının sözüne verdiği önem ve değer dikkat çekicidir. Dirse Han'ın karısının akılcı yaklaşımı ile sorun çözülmüştür. Dirse Han'ın bir oğlu olur.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalanması

Salur Kazan'ın evinin yağmalanması boyunda kadın karakterler özellikle ana-oğul ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Salur Kazan'ın

yaşlucuk annesi, karısı Burla Hatun ve oğlu Uruz ġökli Melik tarafından tutsak edilir. Gökli Melik, Salur Kazan'a daha fazla zarar verebilmek için karısı Burla Hatun'un namusuna göz koyar. Eşine sadık olan Burla Hatun bu durumdan oğlu Uruz'a söz eder. Oğlu Uruz da canı pahasına annesinin namusunu korumasını ister

> *"Ko beni kadın ana, çengele ursınlar, Ko, etümden çeksünler, kara kavurma itsinler, Kırk big kızının önine iletsünler, anlar bir yidüginde, sen iki yigil, Seni kâfirler bilmesünler, tuymasınlar, ta kim, sası dinlü kâfirün döşeğine varmayasın, sagragın sürmeyesin, atam Kazan namusını sımayasın sakın" didi…* (Ergin 2009: 107).

Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı

Hikâyelerde ne kadar mübalâğa ve masal unsuru olursa olsun, göçebe topluluklarda erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesinin o dönemin yaşam koşulları açısından *hayatî bir değeri* olması önemlidir ve anlaşılabilir. Maddi anlamda yeteri kadar korunaklı olmayan göçebe hayat şartlarında düşman gücü, erkeğin de, kadının da hayatı için tehdit unsurudur. Bunun sonucunda kadının da erkeğin de kuvvetli ve cesur olması beklenir.

> *"Kız aydur: Mere yiğit, menüm atımı kimse geçdügi yok, okumı kimse yardugu yok. İmdi gel senünile güreş tutalum. Hemen Beyrek atdan indi, karvaşdılar. İki pehlivan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yere urmak ister, kız götürür Beyreği yere urmak ister. Beyrek aydur: Bu kıza basılacak olurısam kalın Oğuz içinde başuma kahınç, yüzüme tohunç ederler ." (Ergin 2009).*

Kazan Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy

Kazan'ın yanında oğlu Uruz'u göremeyince sevgisini ve üzüntüsünü dile getirerek eşinden hesap sorabilen oğluna duyduğu sevgiyle içi yanan Burla Hatun, Kazan beyi oğlunu bulması için gönderir; ancak kendisi de mahiyetindekiler ile bir ana ve alp kadın olarak yola düşer. Burada Han kızı olduğu, babasının evinde hakları olduğunu da öğreniyoruz.

"*Oğlançuğumun ilk avudır, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi. Han kızı gördi kim Kazan gelür, yumurlanup yirinden örü turdı, samur cübbesin engine aldı, Kazan'a karşu geldi. Kapak kaldurdı, Kazanun yüzine toğrı bakdı, sağ- ilen solına göz gezdürdi, oğlancuğını Uruz'ı görmedi. Kara bağrı sarsıldı, düm yüregi oyandı, kara kıyma gözleri kan yaş toldı*" (Ergin 2009: 162).

Duha Koca Oğlı Delü Dumrul Boyı

Deli Dumrul'un eşinin sadakat, sevgi, namus gibi önemli meziyetleri çok çarpıcı bir şekilde ortaya konmuştur. Hiç tereddüt etmeden eşinin canı yerine can vermek isteyen Deli Dumrul'un eşi hikâyedeki kadın kahramanlar arasından dikkat çekici bir şekilde ayrılmıştır; ayrıca Deli Dumrul'un eşi, ölüm karşısında gösterdiği korkusuz tavır ile cesaretini kanıtlamıştır.

Helali kendi isteğiyle Dumrul'un yerine canını vermeyi kabul eder. Dumrul, helaliyle birlikte canını alması için dua eder. Hak Teâlâ'ya, Dumrul'un bu sözü hoş gelir. Bunun üzerine Hak Teâlâ, Dumrul'un anne ve babasının canını alması için Azrail'e emir verir. Sonunda da Dumrul ile helalinin canı bağışlanır ve onlara 140 yıl ömür verilir (Ergin 1999: 113- 122).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde, Kanlı Koca, oğlunu evlendirmek istemektedir. Evlenmek için Kan Turalı'nın kendine denk eş araması, boyda, göçebe toplumlarda evlenilecek kadında aranan özellikler anlatılmaktadır. Kadınların da erkeklerin de eşlerinde aradıkları en önemli özellik "cesaret" ve "yiğitliktir".

"Yarenler, atam öldi, men kaldum, Yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem, oğlum kala, Bundan yiğreği yohdur ki, gözüm görür-iken oğul, gel seni ivereyim "didi. Oğlan aydur:, "Baba, çün meni ivereyim, dirsin; mana layık kız niçe olur "didi.: Kan Turalı aydur: Baba, men yirümden turmadın o turmış ola, men kara kuç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlı kafir iline varmadın o

varmış, mana baş getürmiş ola" didi. Kanlı Koca aydur:, Oğul, sen kız istemez-imişsin, bir bahadır cilasun istermişsin, anun arkasında yiyesin, içesin, hoş kiçesin "didi.' (Ergin 2009:185).

Basat Depegözi Öldürdüği Boy

Tepegöz'ün peri anası, onu tılsımlar. Boyda, anlatılan hikâyede koruyucu annelik içgüdüsü her şart altında bir peri kızı dahi olsa sürmektedir. Tepegöz'ün annesi oğlunu korumak için ona tılsımlı bir yüzük vermiştir. Basat, akından döndüğünde Kapak Kan'ın karısı Tepegöz'ün yaptıklarını anlatır. Basat onunla karşılaşmaya karar verir. Türlü mücadelelerden sonra Tepegöz'ü öldürür. Tepegöz'ün peri anası ve Kapak Kan'ın karısı hikâyenin kadın-ana karakterleridir (Ergin 2009).

Begil Oğlı Emren Boyı

Begil Oğlu Emren boyunda kadın, kendisine fikri sorulan, danışılan bir eştir. Begil, anlatının olay örgüsü içinde Kazan'a darılıp Oğuz'a başkaldırdığını karısına söyler. Dokuz Tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bu durumda eşinin kendisini iyi hissetmesi için ava gönderir. Begil'in eşine danışması, fikrine değer vermesi kadının aile içindeki statüsünü göstermektedir.

"Hatun aydur: yigidüm big yigidüm, padişahlar Tanrının kölgesidür, padişahına asi olanın işi rast gelmez, aru könülde pas olsa şarab açar, sen gidelü hanum arkurı yatan ala tağlarun avlamamışdur, ava bingil könlün açılsun didi. Begil gördi hatun kişinün aklı keleçisi eyüdür. Kazılık atın çekdürüp butun bindi, ava gitdi" (Ergin 2009: 218).

Uşın Koca Oğlı Segrek Boyı

Uşun Koca'nın oğlu Segrek, tutsak bir kardeşi olduğunu öğrenince anasından kardeşinin nerede olduğunu öğrenmeye çalışır. Ancak anası söylemek istemez. Anası çocuklarından birini kaybettiği için diğer oğlunu kaybetmek istemez. Bunun için de oğlunun kardeşini

kurtarmasını istemez. Anası babası engel olmaya çalışır. Burada Segrek'in anasının analık duyguları ön plana çıkmaktadır.

Eserde aile hayatında kadına verilen değer dikkat çekmektedir. Toplum içinde aktif bir yeri olan kadının aile içinde çocuklarının yetiştirilmesi konusunda fikirlerine değer verilir ve Kadınlar, eş seçiminde tercihlerinde genellikle özgürdür. Evine, eşine ve çocuklarına büyük bağlılığı vardır. Sosyal hayat içinde eşine destek olurken, savaşçı yönüyle de erkeğin yanında at üstünde mücadelede cesaretle yer alır. Aile üyeleri arasındaki ilişkilerde bugün de bireylerden beklendiği üzere sevgi ve saygı ön plandadır.

4. KUTADGU BİLİG'DE KADINA BAKIŞ AÇISI

Yusuf Has Hacip tarafından 1069-1070 yılları arasında yazılan «Mutluluk Veren Bilgi» anlamına gelen *Kutadgu Bilig,* insanı her iki dünyada da mutluluğa ulaştırmak amacıyla yazılmış Türk edebiyatının ilk nasihatnamesidir. Karahanlı Türkçesi ile yazılan ve Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunulan Kutadgu Bilig, 85 bab ve 6645 beyitten oluşmaktadır.

Kutadgu Bilig, İslamiyet'le temasa geçmiş ve bu dinin kural ve ilkelerini öğrenmek isteyen Türkler için bir kılavuz kitap niteliğindedir. Her iki dünyada mutlu olmak için, insana doğru yolu göstermek amacıyla yazılan Kutadgu Bilig'de öncelikli asıl konu 'ideal insan modeli'ni ortaya koymaktır. Mert'e göre, aralarında sıkı ilişki bulunan fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenebilmesi için gerekli olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin neler olduğu ve bunların nasıl elde edileceği üzerinde durur (2002: 2). Yusuf Has Hacib yaşadığı devirde, ideal insanda bulunması gereken özellikleri vurgular. Devleti oluşturan toplum ve onun nüvesi bireyin ideal çizgiler içinde bir form olarak sunulduğu görülmektedir. İnsanın düşünce, bilgi ve erdemlerinin ideal olarak nasıl şekillenmesi gerektiği anlatılmıştır.

Eski Türk geleneklerinde ve halk destanlarındaki anlayışa göre kadın sahip olduğu ahlaki değerlere göre, çocuğunun eğitmeni,

kocasının yoldaşı, ocağın temel unsurlarından biridir. Bu anlayış ile kadını bazı verdiği örnekler üzerinden fenalıkların sebebi olarak ancak evde hapsedilmeye layık bir mahlûk olarak gören *Kutadgu Bilig*'in ortaya koyduğu düşüncenin uyuşmadığı ortadadır.

> *Kutadgu Bilig*'de kadının; kız, gelin, hanım-eş-karı, anne, dadı, dul, kadın ve cariye gibi çeşitli görevleriyle birlikte düşünüldüğünü ve çok yönlü işlendiğini görürüz.

4.1. KIZ

Beyitlerde kız, tavrı, güzelliği, kendisini sevdirmesi, namuslu oluşu bakımından olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilir. Kız, tabiat varlıkları gibi estetik özellikler taşır; nazlı bir kız sesi, edası kız gibi, kız gibi gülmek, kızların tebessümü gibi şeklindeki tanımlamalar benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Meselâ aşağıdaki beyitte kara çumguk adlı ötücü bir kuşun sesi, nazlı bir kızın sesine benzetiliyor.

> *Kara çumguk ötti sıta tumşukın* (KB-77)
> *Üni oglagu kız üni teg yakın*
>
> (Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor, sesi nazlı bir kızın sesi gibi, cana yakındır.)

Kız, bütün bu olumlu özelliklerinin yanında özellikle «Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler» bahsinde çocuk terbiyesinin ne kadar önemli olduğu belirtildikten sonra kızın erken evlendirilmesi düşüncesi vurgulanmıştır:

> *Kızıg tutma evde uzun begsizin* (KB-4510)
> *Ökünç birle ölgey özüng igsizin*
>
> (Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu pişmanlık seni öldürür).

4.2. GELİN

Kutadgu Bilig' de heyecanın, aşkın, süslenmenin sembolü ile anlatılan gelin, bir metafor olarak eserde yer edinmiştir. *Kutadgu Bilig*'de dünyanın sunmuş olduğu geçici güzellikler, zevkler, süslü bir geline benzetilmiştir.

"Kişi kirmedük ilke kirse kalı (KB-494)
Kelin teg bolur er agın teg tili"

(Kişi bilmediği bir memlekete girince, gelin gibi olur, dili tutulur.)

"Bezenip bu dünya özin körkitür (KB-3540)
İtinmiş kelin teg köngül yilkütür"

(Bu dünya insanın karşısına süslenerek çıkar; süslü bir gelin gibi gönlü heyecanlandırır.)

4.3. HANIM / EŞ / KARI

İslami Devir Türk Edebiyatı'nın ilk örneklerinden olan *Kutadgu Bilig*'de evlenme ve eş seçimiyle ilgili hususlarda içinde bulunulan dönemin getirmiş olduğu dinin kurallarının yavaş yavaş benimsenmeye başladığına dair izler bulunmaktadır. İslam dininin eş seçiminde tavsiye ettiği belirletici özelliklere *Kutadgu Bilig*'de de yer verilmiştir.

"Biregü bay evlik tiler üstikip (KB-4487)
Takı biri körklüg tiler köz tikip"

(Biri zengin kadın ile evlenmek ister; biri güzel olmasını ister ve ona göz diker.)

"*Takı bir uruglug tüp aslı kolur* (KB-4488)
Ulugluk atınga küvenür bolur"

(Bir başkası soyu-sopunun asil olmasını ister ve bu asalet payesi ile iftihar eder.)

"Aya bay tilegli sen evlik talu (KB-4491)
Bulun bolmagıl sen ay bilgi tolu"

(Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek kendini onun esiri durumuna sokma.)

"Uruglug tarıglıg bedükler tili (KB-4496)
Bedükrek bolur bolma evçi kulı"

(Soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekten konuşurlar; sen kadın esiri olma.)

"Ay yinçke sakınuk tilegli ınal (KB-4497)
Munı bulsa buldung bu tört neng tükel"

(Ey alacağı kadının takva sahibi olmasını isteyen beyzade, böylesine rastlarsan, her dört şeyi de bir arada elde etmiş olursun.)

"Kılınçı köni erse körki kelir (KB-4500)
Tişi körki kılk ol biligli bilir"

(Ahlâkı dürüst olan kimse güzel görünür; kadının güzelliği onun tavır ve hareketidir, bunu bilen bilir.)

4.4. ANNE / ANA

Tarih boyunca Türk aile hayatında kadın, anne kimliği ile toplum ve aile içinde değeri tartışmasız ve üstün bir yere sahip olmuştur. Annenin evin içinde birçok konuda hem sorumlu hem de söz sahibi olduğu görülür. Kadın, anne olma özelliğiyle insan yetiştirmede ve neslin devamında önemli bir etken olarak görülmektedir:

"Negü tir eşitgil kişi ödrümi (KB-3372)
Urug kesmegüke kisi ol emi"

(İnsanların seçkini ne der, dinle; neslin kesilmemesinin çaresi kadındır.)

Örüng süt bile kirse edgü kılık (KB-881)
Ölüm tutmagınça evürmez yorık

(Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girerse, o ölünceye kadar doğru yoldan çıkmaz.)

Eröz ve Güler de, Türklerde aile değerleri çok üstündür bu nedenle, insan olma ve insan olarak doğmanın, çocuk terbiyesinin en başta gelen sembolü ana sütüdür (1998: 57), şeklinde yukarıdaki dizeleri vurgular.

"Oğul kız sebebi ata ol ana (KB-1486)
Kılınç artasa ya itilse yana"

(Çocukların iyi veya kötü olmalarına ana babaları sebep olur.)

Çocukların yetiştirilmesi konusunda anne ve babalar önemli bir rol üstlenirler, özellikle anneler birinci derecede etkin olduğu görülür. Bu bakış açısının söz konusu olduğu *Kutadgu Bilig*'de, annelerin çocukların iyi veya kötü olmalarına vesile oldukları üzerinde durulmuştur.

4.5. DADI / SÜTNİNE

Kutadgu Bilig'de "*Ogul Kız Togsa Neteg İgidgüsin Ayur (Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler")* bahsinde kadın, dadı / sütnine olarak karşımıza çıkmakta ve çocukların bakımı ve yetiştirilmesi hususunda anneye destekçi olarak algılanmaktadır.

"Ogul kız törüse senin ay tengin
Evingde igidgil igidme öngin"

(Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma.) (KB-4504)

"Avurtası edgü kişi tut arıg
Ogul kız arıg kopga turgay karıg"

(Sütninesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut; oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur.) (KB-4505)

4.6. KADIN

Kutadgu Bilig'de kadının erkeklere zarar verdiği, onların ölmesine sebep olduğu vurgulanırken, onlarla ancak Tanrı'nın başa çıkabileceği söylenir.

"Cefa birle önmiş igidmiş yıgaç
Yimişi agu ol angar bolma aç"

(Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer; meyvesi zehirdir, ona karşı iştah ve ihtiras besleme.) (KB-4522)

"Neçe ming azıglıg eren erkeki
Tişilerde ötrü üzüldi köki"

(Nice binlerce kudretli ve erlerin eri erkek, kadınlar yüzünden mahvolup gitmiştir.) (KB-4523)

4.7. DUL KADIN

Dul olarak değinilen kadın kimliğine, *Kutadgu Bilig*'de acınacak bir varlık gözüyle bakılarak, onların yetimler, aciz, fakir, kör ve topallarla birlikte korunmaya muhtaç olduğundan bahsedilmiş ve onlara karşı şefkatli olmak, onları koruyup kollamak gerektiği öğütlenmiştir.

"*Ögi ked kerek köngli alçak amul*
Çıgay tul yetimke bagırsak köngül"

(Onun çok akıllı, alçakgönüllü olması gerekir; fakir, dul ve yetimlere karşı şefkatli gönül gerekir.) (KB-2473)

"Telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg
Ya közsüz ya oldrum yime aksakıg"

(Bak, burada birçok yetim, dul, aciz, kör, kötürüm ve topal vardır.) (KB-3238)

Özüng bolsa hacib orunç almagu
Çıgay tul yetimler sözin tınglagu"

(Eğer hacib olursan rüşvet almamalısın; yoksul, dul ve yetimlerin sözlerini dinlemelisin.) (KB-4144)

4.8. CARİYE / KÜNG

Kutadgu Bilig kadın, dönem erkeklerine hizmet eden bir köle, bir başka deyişle 'cariye' rolüyle de karşımıza çıkar. Farklı yüzyıllarda da olsa bu geleneğin devam ettiğini her iki eserde de görmek mümkündür.

"Yazuk kılsa kul küng keçür ol yazuk
Bu yazuk keçürmiş muyan kıl azuk"

(Kul ve cariye suç işlerse sen onun suçunu bağışla; bu suç bağışlamanın sevabını ahret için kendine azık et.) (KB-3435)

"Yazı tag yirig tut yorır koy sürüg
Ya kul küng tapugçı ay kılkı örüg"

(Ova ve dağlık yerlerde dolaşan koyun sürüleri, kul, cariye ve hizmetkârların dolu, ey sakin doğalı.) (KB-5371)

"Bulun kılgıl oglın kızın kul küngin
Hazine ur anda sen almış nengin"

(Oğullarını ve kızlarını esir ederek kul ve cariye kıl; oradan aldığın servetle hazine kur.) (KB-5487)

SONUÇ

Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan *Orhun Yazıtları* da Türkçenin yazılı olarak takip edebildiğimiz dönemi içinde "kadın" kavramı ile ilgili söz varlığını görebilmemiz, kadının sosyal statüsünü ve yaşantısının izlerini bulabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Eski Türklerde "ana" ve "kahramanlık" nitelikleri ile ön plana çıkan kadın; aile ve toplumun önemli bir unsuru olduğu bilinciyle, güçlü, nitelikli ve doğurganlık özelliği ile de kutsal bir varlık olarak toplumda saygın yerini almaktadır. Devlet yönetiminde rol alan kadın hatun unvanlı olup hem siyasî hem dinî mitolojik manada yere ve nüfuza sahipti.

Divanu Lugati't-Türk incelendiğinde o dönemde kadının sosyal olarak önemli bir konumda bulunduğu, evlilik ve boşanma gibi birçok alanda söz hakkına sahip olduğu, sadece ev işleriyle uğraşan biri olarak değil sanatla da uğraştığı, birçok alanda erkekle eşit haklara sahip olduğu görülmektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz Türklerinin geleneksel yaşam tarzını, aile yapısını, hayat mücadelelerini anlatır. Sosyal hayat içinde erkeğin yanında savaşçı yönüyle de at üstünde, namuslu, cengâver bir kadın olarak düşüncelerine önem verilen yönetici ve yönlendiricidir. Kadının günlük yaşamında kazandığı fiziksel (ata binme, kılıç kullanma, savaşabilme vs.) özellikleriyle göçebe toplum şartları içinde erkeğin yanında düşmana karşı da savaşabilme kabiliyetine de sahip olduğu görülmektedir. Güçlü bir devlet için çocukları yetiştirmekle

mükellef olan kadın, ailede de önemli rol oynamaktadır. Sorumluluk; ailede tümüyle ortak, çocuklar üzerinde veraset hakkı da eşittir. Türk töresi kadınına, çocuklarının istikbali hakkında kocası kadar hak ve yetki veriyordu.

Kutadgu Bilig, İslâmiyetle temasa geçmiş Türkler için, "ideal insan" kural ve ilkelerini anlatan bir kılavuz olarak yazılmıştır. *Kutadgu Bilig*'e göre de kadın anne olma özelliğiyle insan neslinin devamında önemli bir etken ayrıca çocukların yetiştirilmelerinde birincil derecede önemlidir, onların iyi veya kötü olmalarında en büyük sorumluluk annenin üzerinedir. *Kutadgu Bilig*'de kadının; kız, gelin, hanım-eş-karı, anne, dadı, dul, kadın ve cariye gibi çeşitli görevleriyle birlikte düşünüldüğünü ve çok yönlü işlendiğini görürüz.

Türk dilinin tarihî söz varlığı içerisinde, zengin bir biçimde karşılanan "kadın" kavramı, doğrudan "kadın" sözcüğünü karşılamasının yanı sıra çeşitli adlandırmalarla kadının o toplumdaki yerini, sosyal statüsünü ve yaşantısını yansıtmaktadır, "kadın"la ilgili söz varlığı, kadının tarihî görünümünü ve dil kültür değişim sürecini göstermektedir.

Türk kültür tarihinde; yaşanılan coğrafya, sahip olunan inançlar ve iç içe bulunulan yabancı kültürlerin de etkisiyle şekillenen bakış açısı ve algıya göre kadınlar, toplumda farklı roller üstlenmişlerdir. Yazılı ve sözlü edebiyat ürünleri, konuyla ilgili bilgi edinilebilecek önemli tarihî belgeler arasındadır.

KISALTMALAR

DLT : *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III*.
_____, : *Divanü Lûgati't-Türk Dizini "Endeks"*, Ankara.
EDPT : *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
EUTS : *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
KB : *Kutadgu Bilig I*, Metin, İstanbul.
___ : *Kutadgu Bilig II*, Tercüme, İstanbul.
___ : *Kutadgu Bilig III*, İndeks, İstanbul.
KT : *Kül Tigin Yazıtı*.

NF : *Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*.

ÖTİL : Özbek Tiliniŋ İzâhlı Luğati

T : *Tunyukuk Yazıtı*.

TS II : Türk Dil Kurumu (1963-1977): *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara

KAYNAKÇA

Arat, Reşit Rahmeti (1947): *Kutadgu Bilig I*, Metin, İstanbul.

_____, (1959): *Kutadgu Bilig II*, Tercüme, İstanbul.

_____, (1979): *Kutadgu Bilig III*, İndeks, İstanbul.

Ata, Aysu (1998): *Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*, Ankara.

Atalay, Besim (1939-1940): *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III*, Ankara.

_____, (1943): *Divanü Lûgati't-Türk Dizini "Endeks"*, Ankara.

Batur, Zekerya (2011): Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 577-584 TURKEY

Caferoğlu, Ahmet (1968): *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.

Clauson, Sir Gerard (1972): *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

Ergin, Muharrem(2009): *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Gömeç, Saadettin (1999): *Kök Türk Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Günindi-Ersöz, Ayşe(2010): Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rolleri, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Bahar 2010 / Sayı 6

Mert, Osman(2002): *Kutadgu Bilig'de Hâl Kategorisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbek Tiliniŋ İzâhlı Luğati (2007): Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Ali Şiir Nevayi Namıdaki Til ve Edebiyat Enstitüsü, Taşkent.

Savcı, Kemal (1993). *Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın*, Ankara: Cihan Matbaası.

Sevinç, Necdet (1987), *Eski Türkler'de Kadın ve Aile*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şahin, Hatice (2006). Türk Atasözlerinde Kadın, *Akademik Araştırmalar Dergisi,* C.29, s.155-166.

Türk Dil Kurumu (1963-1977): *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara

Yılmaz, Ayfer(2004). Türk Kültüründe Kadın, *Milli Folklor Dergisi*, C.8, Yıl:16, S.61, s.111.